

Paper politieke filosofie

Door een personalistische bril kijken naar Maritain, Etzioni en Taylor

Opzet en afbakening

In dit paper zal ik proberen met een zgn personalistische bril op te kijken naar een aantal auteurs en hun werk. Een personalistische bril is een bril met meer dan één focus. Bij personalismen, waarvan er meerdere bestaan¹, gaat het, althans volgens Emmanuel Mounier, om de theorie van de oversnijdingen². De oriëntatie op de “vrije”persoon(lijkheid), geïnspireerd door het streven naar gerechtigheid en waarheid kan als kenmerk worden gezien van deze normatieve theorie.

Zij aanvaardt dialoog en samenwerking tussen aanhangers van verschillende mens- en maatschappijopvattingen, waarvan het eigen karakter niet van buitenaf mag worden aangetast, doch die wel aan bepaalde voorwaarden moeten voldoen: ze mogen noch totalitair noch extreemrelativistisch zijn. Men moet van elkaar willen leren. Het gaat om ontmoeting en communicatie en het doel is een nieuwe orde te ontwerpen volgens het beginsel “eenheid in verscheidenheid”. Oftewel de vraag is: hoe kan men een nieuwe wereldorde realiseren, die zowel moreel als pluralistisch is en hoe kan men de verscheidenheid en autonomie van de zich zo duidelijk manifesterende levensbeschouwelijke richtingen respecteren en tegelijkertijd de vrede en vriendschap tussen hen bevorderen?

Het gaat erom een zekere consensus te vinden met behoud van eigenheid³. Deze consensus ontstaat dikwijls naar aanleiding van een gezamenlijk beleefde ervaring, de confrontatie met gemeenschappelijke problemen, een met elkaar uitgevoerde actie, en wordt gedragen door de overtuiging, dat de leidende waarde in theorie en praxis een zekere verabsolutering van het menselijke is. Wat het laatste betreft zet Mounier zich al in 1935 af tegen de bedreiging van de totale mens door allerlei determinismen en bepleit hij een personalisering van de samenlevingssectoren in die zin dat de mens de kans krijgt volwaardig hieraan deel te nemen en dat hun inrichting en functioneren naar hem toe verantwoord wordt⁴.

Samenvattend: De persoon is voor ontplooiing afhankelijk van oriëntatie op de ander en de gemeenschap en de staat kan slechts gezag hebben in dienstbaarheid aan (de gemeenschap van) personen en hun (mensen) rechten.

Bij dit paper vertrek ik van de volgende personalistische uitgangspunten:

1. De persoon is meer dan individu en heeft in zichzelf unieke waarde en een waardigheid als subjeet los van zijn waarde of verdienste als persoonlijkheid. De persoon is vooral relatie-georiënteerd (dwz relatie met eigen Goddelijke of spirituele kern, relatie met de ander en (door de ander(en)) met de gemeenschap). Voor Mounier is het individu op een centralistische wijze op zichzelf betrokken. De persoon echter ontsluit zichzelf om tot ontwikkeling en groei te komen (in relatie tot anderen). Bij de persoon is communicatie met die ander essentieel, een levensvoorwaarde evenals het in standhouden samen met anderen van een samenleving van personen met zijn structuur, cultuur, gewoontes, gevoelens, gevormd door de natuur van

¹ Zie Arie de Wilde: De persoon. Historisch-systematisch onderzoek naar de betekenis van het persoonssymbool, proefschrift, Van Gorcum & Comp.N.V Assen 1951

² Dr.A.J.M.van Weers: De rechten van de mens en de filosofie van de persoon Kok Agora,1989, zie verder p 14 ev

³ In 1932 verscheen de eerste aflevering van het tijdschrift Esprit, waarvan Mounier de stichter was. Er waren medewerkers van protestantse, katholieke, joodse en oosters orthodoxe huize, auteurs van rechtse en linkse afkomst, anarchisten, socialisten, en christen democraten. Mounier voelde zich gedwongen de beginselen die hen verenigden onder woorden te brengen. Voorop stond, dat geen der betrokkenen zijn eigenheid mocht verliezen, maar niet op een eclectische manier. Men moest zich door de waarheid legitimeren.

⁴ Oeuvres de Mounier T . IV, 573-574

levende personen⁵. Persoon en anderen of sociale gemeenschap zijn dus geen tegenstellingen integendeel. (Zie ter toelichting het schema in de bijlage).

2. De relatie van de persoon of personen tot de staat of de centrale (overheids) macht is er in de personalistische visie één waarbij de staat er voor de mensen is en niet omgekeerd. Eén van de centrale uitgangspunten is dat de persoon moet worden beschermd tegen misbruik van macht (ook van de staat, zie in dat verband ook de klassieke rechtsstaatgedachte) en dat gezag alleen gebaseerd kan zijn op wat de volledige ontplooiing van de persoon kan dienen. Deze uitgangspunten betekenen volgens Mounier dat democratie een zoektocht is naar een bestuursvorm, spontaan totstandkomend uit een volk dat erop uit is de participatie van ieder van hen als subject in de objectieve structuur van de macht te verzekeren.

“The basis of authentic sovereignty lies in human rights” (p.114). Dit participatieprincipe betekent bij personalisten ook dat ze bestuurlijke autonomie op een zo laag mogelijk nivo zoeken.

3. Wat betreft waardenorientatie staan vrijheid en rechtvaardigheid maar ook verantwoordelijkheid centraal. Zie Mounier over rechtvaardigheid: Man’s supreme adventure is to fight injustice wherever it is found and whatever the consequences”. Daarnaast zijn vrijheid en verantwoordelijkheid in combinatie substantiële kenmerken van de persoon. “The free man is the man to whom the world puts questions and who responds accordingly; he is the *responsible* man” (p.64)⁶.

Maar vrijheid en creativiteit hangen ook in die zin samen dat wanneer je de tijd als “durée” opvat (Bergson), deze niet is stil te zetten en onomkeerbaar is; “en altijd is er schepping, het nieuwe, vrijheid”⁷. Het gaat om “*élan vital*” en vrijheid, om de oproep als vrije mensen, in overeenstemming met “mijn (niet objectiveerbare) fundamentele ik” te leven en de verantwoordelijkheid te nemen, die daarbij hoort”. (Sperna Weiland p.68)

4. Verbondenheid van ethiek en handelen.

Een personalistisch perspectief doet recht aan het proces van levensvervulling en menswording en ziet de mens niet als statisch wezen maar als persoon in wording, door vallen en opstaan, door ervaring en reflectie op het handelen. Er is hierbij geen sprake van een normatief onderscheid tussen denken en doen. Juist in het doen, in het handelen dat diacritisch is, openbaart zich het “ethisch” menszijn. Die ethiek is een persoonlijke ethiek, feitelijk ingevuld in de praktijk van het dagelijks handelen en wordt gevoed door het geweten dat zich ontwikkelt in de ontmoeting met andere gewetens en dat een Goddelijke of niet objectief traceerbare oorsprong kent.

5. Relatie persoon en wereld

Er is geen (Cartesiaanse) afstand tussen persoon en wereld maar de persoon maakt deel uit van de wereld. De persoon staat **in** de wereld, verkeert altijd in een wisselwerking met een bepaalde situatie en context dwz situatie en context vormen hem maar hij vormt ook hen.

⁵ The primary action of the person, therefore, is to sustain, together with others, a society of persons, the structure, the customs, the sentiments and the institutions of which are shaped by their nature as persons; a society whose moral constitution we are as yet only beginning faintly to discern. (p.21 Personalism, Emmanuel Mounier, University of Notre Dame Press London 1952)

⁶ Zie ook p. xvi “Its central affirmation (dwz of personalism) being the existence of free and creative persons....” Zonder vrijheid geen verantwoordelijkheid. Maar zonder vrijheid ook geen creativiteit, de creativiteit die nodig is om op de vragen die de wereld aan de persoon stelt te kunnen antwoorden, een soort praktische levenskunst.

⁷ Zie J.Sperna Weiland: “De mens in de filosofie van de twintigste eeuw, Meulenhoff .1999 p.66 over Bergson.

Bijlage

Ter adstructie heb ik hier twee manieren bijgevoegd waarop je kunt kijken naar de relatie tussen God, persoon en gemeenschap. Dit schema is geïnspireerd door 1) mijn paper over Levinas, die naar Plotinus verwijst wanneer hij constateert dat er sinds Plotinus in de westerse filosofie sprake is van een “nostalgisch verlangen naar de eenheid van het Ene”. Er is sprake van de emanatie van het zijn uit het Ene-waardoor verschillende gradaties van het veelvoudige worden voortgebracht... De eerste veelvoudigheid is het licht van het theoretische, van de beschouwing, de dualiteit van van het zien en het geziene, van denken en gedachte....De eerste exterioriteit is de intelligentie van het Ene, maar terwijl zij zich dit principe van het Ene indenkt en in zijn eenvoudigheid wil vatten, raakt ze ervan verwijderd... Dat is zou je kunnen zeggen het drama van de intelligentie: ze verlangt naar het Ene, maar ze is versnipperd, veelvoud, ze kan het hoogste, het beste, niet bereiken⁸. 2).In het schema heb ik ook verwerkt de verschillen tussen Maritain en Mounier (zie verder tekst van dit paper).

1. Hiërarchisch model

God (perfectie/ zuivere intelligentie)

-

de mens (verlangen naar zuivere intelligentie/onvolmaakt)

-

het dier (intelligentie missend dus ondergeschikt aan de mens)

2. God als partner

God heeft de mens nodig⁹

Implicaties

Levensideaal

Perfectie, verlangen naar het Ene,

Feitelijke invulling

1.Perfectie wordt geassocieerd met abstract denken/ met theorie/zuivere intelligentie

2. Het hoogste streven is: ononderbroken contact met en ondergeschiktheid aan God

Levensideaal

Er is geen ideaal. Er is dilemma en ambiguïteit daarin moet de mens zijn weg vinden

Wat betekent dat?

De “goede”weg dwz God helpen zichzelf te verwezenlijken gebeurt door en in de praktijk van alledag

⁸Emmanuel Levinas: Ethisch en oneindig: gesprekken met Philippe Nemo Kok Agora 1992

⁹ Levinas beschrijft het zo (In Tussen ons. Essays over het denken-aan –de-ander): “De Oneindige treedt op door af te zien van de overweldiging van een totaliteit, in een contractie die een plaats inruimt aan het gescheiden zijnde. Zo tekenen zich relaties af die zich een weg banen buiten het zijn, een oneindige dat zich niet circulair over zichzelf toesluit maar zich terugtrekt uit de ontologische uitgestrektheid om plaats te laten aan een gescheiden zijnde, bestaat op goddelijke wijze. Het stelt boven de totaliteit een gemeenschap in. De betrekkingen die tussen het gescheiden zijnde en de Oneindige worden gevestigd, vergoeden wat er aan vermindering was in de scheppende contractie van de Oneindige. De mens vergoedt de schepping.... De beperking van de Oneindige schepper en de veelvuldigheid zijn verenigbaar met de volmaaktheid van de Oneindige. Ze articuleren de zin van deze volmaaktheid (p.117)

Gemeenschapsidee

De gemeenschap van mensen staat hiërarchisch onder de gemeenschap met God

Harmonie met God (het hoogste doel) straalt af op een harmonie in de gemeenschap. Gemeenschap is een afspiegeling van God's gemeenschap met de menselijke persoon. Daarbij moet het geheel en de delen in harmonie zijn

Politiek aktivisme

Het contemplatieve leven is beter dan het politieke leven

Relatie van het bijzondere/unieke tot het algemene

Ieder mens, ieder individu is een fragment van een soort, deel van het universum dwz dat een ieder onderhevig is aan het determinisme van de fysieke wereld. Tegelijkertijd is ieder persoon ook een spirituele ziel die vrij is. Dwz het bijzondere haalt de mens uit zijn transcendentale relatie (met God). In de materie zit het algemene (narrowness from flesh, JM p.37)

Relatie individu versus persoon
Individu wil zeggen één mens als deel van de soort
Persoon wil zeggen in een spirituele/contemplatieve relatie met God

Persoon en hartstocht/gevoel
"Man will be truly a person in so far as the life of the spirit and of liberty reigns over that of the senses and passions"(JM,p 45)

Gemeenschapsidee

Juist in en door de gemeenschap vindt de mens/de persoon zijn unieke weg (Daarin maakt hij God waar)

Er is geen harmonische Gemeenschap. Die wordt telkens gemaakt met vallen en opstaan door verantwoordelijke personen

Politiek aktivisme

Juist door politiek actief te zijn, door actieve betrokkenheid bij het vormgeven van de gemeenschap geeft de persoon inhoud aan zijn verantwoordelijkheid en vindt zijn Weg

Relatie van het bijzondere tot het algemene

Wat ieder mens gemeen(alg) heeft, is, dat hij een uniek scherfje is van God/ mysterie
Juist ook in het lichamelijke concrete/materiële zit het bijzondere/unieke

De persoon staat voor het geheel van spirituele materiële en relationele krachten en (on)mogelijkheden

-
"Man will be truly a person in so far as he will be able to truly express to another his senses and passions(Mounier

Maritain en Mounier

Ik heb twee teksten uitgekozen, één van Maritain en één van Mounier, waarvan ik denk dat ze niet alleen exemplarisch zijn voor de twee denkers zelf, maar die ook aangeven hoe de twee zich in hun (personalistische) denkwijzen tot elkaar verhouden.

Ik begin met deze teksten. En zal vervolgens ingaan (aan de hand van de tekst, met verwijzing naar andere teksten) op verschillen en overeenkomsten tussen deze denkers

Maritain:

“ It should be noted here that man must realize through his will that of which his nature is but a sketch. In terms of a commonplace- and a very profound one- which goes back to Pindar, man must become what he is. And this he must do at a sorrowful cost and with formidable risks. He himself, in the moral order, must win his liberty and his personality. In other words, as observed above, his action can follow the bent either of personality or of material individuality. If the development occurs in the direction of material individuality, it will be oriented towards the detestable ego whose law is to grasp or absorb for itself. At the same time personality as such, will tend to be adulterated and to dissolve. But if the development occurs in the direction of spiritual personality, man will be orientated towards the generous self of the heroes and the saints. Thus, man will be truly a person only in so far as the life of the spirit and of liberty reigns over that of the sense and passions”.(The person and the common good p.44 en 45)

Mounier “....., we must avoid thinking of the highest personal life as that of the *exceptional* person attaining inaccessible height solely by his own exertion. Personalism is not an ethic of “great men”; nor is it a new doctrine of aristocracy, an eclecticism of all the most fascinating spiritual and psychological successes, designed for the education of solitary leaders of mankind. That, as we know, was what Nietzsche wanted, and since then plenty of coxcombs, drunk with defiance, have set up their rostrums in his name.

But if personality is fulfilled in pursuit of values that extend into the infinite it is none the less called upon to discern and achieve the extraordinary in everyday life. But this is a super-ordinariness, by which a person is not set apart, for every other person is also called to it. In the words of Kierkegaard-though he, too, sometimes slipped into the temptation of extremism: “ The really “exceptional” man is the truly ordinary man” (Personalism p.46).

Vershillen en overeenkomsten tussen Maritain en Mounier:

Samengevat: Beiden zien een “weg” voor de mens, die overigens niet makkelijk is en met strijd gepaard gaat: “Man must become what he is” (Vergelijk ook Buber in De weg van de mens). Bij beiden is ook duidelijk sprake van een morele dimensie, je zou dus ook kunnen spreken van een “goede” weg. Het gaat om een proces richting een betere toekomst, een vollediger dwz authentieker menswording en is in die zin optimistisch, alleen ziet Maritain die vollediger menswording gerealiseerd in een contemplatief contact tussen God en persoon, een contact dat niet mag worden verbroken door de materiële wereld¹⁰. Zo ziet hij vrijheid ook als de mogelijkheid om aan de materiële wereld te ontstijgen (p16). De materiële wereld zou zo moeten worden ingericht dat een dergelijk ontstijgen mogelijk wordt.

Bij Mounier, die als “tragisch optimist” kan worden gekenschetst ligt dat anders. Mounier valt het onderscheid tussen materieel en spiritueel aan. Zoals in het voorwoord van Personalism wordt gezegd: “He believed that although man’s goal is beyond the temporal and beyond man’s history, man must, with all of his frailties, seek this goal within the changing materials of history. Oftewel : “Man must bear witness to the eternal verities by committing

¹⁰ The person and the common good, p. 28 en 42

himself in the temporal affairs of his time” (x)

Mounier zelf zegt in navolging van Leon Brunschvig: One cannot be on the ground floor and on the sixth story at the same time” (p. 5 Personalism) Vrijheid associeert hij niet met het ontstijgen aan de materiële wereld maar als de resultante van een strijd.

“Freedom grows like the body, by means of obstacles, by the exercise of choice and by the sacrifices that it entails”. (p.59).

Als we proberen het één en ander schematisch weer te geven en in verband te brengen met de vorming van een gemeenschap dan krijg je (zie ook ons schema in de bijlage)

Maritain: (hiërarchie van waarden/doelen)

1. The person is directly related to the absolute oftewel contact persoon/God is hoogst bereikbare dwz de materiële wereld moet zo worden ingericht dat een dergelijk contact mogelijk is/wordt.
2. De gemeenschap of de persoon in relatie tot anderen is een afspiegeling van God's gemeenschap of materialisatie van Gospel principles.
3. Het vormen en onderhouden van een gemeenschap staat in het teken van “common good” dwz the good human life of the multitude (Person and the common good p.51) dwz het geheel en de delen moeten in harmonie zijn (zie ad 1)
4. De middelen ter bereiking van dit common good moeten ten dienste staan van dat common good en proportioneel zijn en ethisch verantwoord. “This doctrine primarily relates to the question of the *hierarchy of means*. It rests on the axiom that *the order of the means corresponds to that of ends*. It asks that an end worthy of man be pursued with means worthy of man” (Man and the State p.63). In barbaarse omstandigheden moet het geweten of de morele stem beslissen. En ook zegt Maritain dat als je middelen gebruikt die niet menswaardig zijn, je uiteindelijk jezelf altijd tegen zal komen.
5. “Moral reason” is uiteindelijk wat alles moet regeren (Man and the state p.74)
6. De staat is een deel van het politieke orgaan en mag nooit doel in zichzelf zijn ,maar is hooguit middel om het “gemene goed” te bereiken. (Man and the State p.13)

Bij Mounier is

1. De relatie van de mens tot God er één waarbij de mens vrijheid van God kreeg om zichzelf en zijn menselijkheid te ontwikkelen, waarbij de mogelijkheid om te zondigen een substantieel bestanddeel uitmaakt. Het uiteindelijk doel is: to change “ the heart of its heart” (metanoia)¹¹.
2. De “goede” weg wordt bewandeld door te doen of in het handelen en in de communicatie met anderen.(It is the living activity of self-creation, of communication and of attachment, that grasps and knows itself, in the act, as the *movement of becoming personal, xviii*). Het is een voortdurende struggle en een voortdurend vallen en opstaan”. Het is ook : nee kunnen zeggen¹²
3. Relatie tot de gemeenschap: “ The person could therefore be defined as a movement towards a transpersonal condition which reveals itself in the experience of community and of the attainment of values at the same time”(Zie schema, gemeenschapsidee)
4. Juist omdat de vrije mens de verantwoordelijke mens is gaat het in een democratie om “ the research for a form of government erected upon the spontaneity of the masses in order to ensure their participation as subjects in the objective structure of power”.Belangrijk is, aldus

¹¹ “The secrecy of the heart, in which this transmutation of the universe is decided by personal choice, is the inviolable domain which no one can judge and of which nobody knows, not even the angels, but God alone” (p xx1)

“My embodied existence, far from de-personalizing me, is a factor essential to my personal”status (p.11)

¹² (p.45: The Greek word that comes nearest to our notion of the person is *prosoopon* oftewel: one who looks straight in front of himself, one who confronts”..En “moral cogito develops through suffering” (p.76)

Mounier dat de mens, de persoon zich thuisvoelt in die objectieve structuur van de macht zoals het politieke bedrijf en (semi)overheidsorganisaties. Daar waar alleen efficiency heerst is het klimaat mensonvriendelijk. Niet alleen kunnen in zo'n klimaat geen menselijke betrekkingen bestaan, maar bovendien is het van belang dat de presentie van de persoon kan "werken"¹³.

6. Mensenrechten zijn hierbij essentieel. De weg naar de liefde gaat via het recht, bij Mounier.

Overeenkomsten:

Kijken we naar punten van overeenstemming dan moet je constateren:

1. De (politieke) organisatie van de samenleving wordt van onderaf opgebouwd (Maritain, p.11 *Man and the State*). De staat wordt gezien als instrument ter bereiking van "common good" (Maritain) of ten dienste van de participatie en ontplooiing van de persoon/ personen (Mounier). Daarbij moet sprake zijn van ethische maatstaven¹⁴ en doel moet onder meer zijn dat de concrete persoon onafhankelijk van de natuur is dmv economische garantie van arbeid en kapitaal en politieke rechten.¹⁵

2. Beiden vertrekken vanuit een christelijke inspiratie en hebben als centrale waardenorientaties: vrijheid en sociale rechtvaardigheid (*Man and the State: The end for democracy, is both Justice and Freedom p.60*), waarbij mensenrechten centraal staan. Ze zijn sterk tegen totalitarisme en anarchie. Bij Maritain staat vrijheid ook sterk in het teken van de mogelijkheid de materiële wereld te ontstijgen (*The person and the common good p. 16 en p.54*). Bij Mounier is vrijheid meer een existentiële vrijheid.

3. Beiden beklemtonen het belang van gemeenschappen zoals de kleinste eenheid van het gezin tov de staat.

Het belangrijkste verschil schuilt mi in het feit dat bij Maritain het contemplatieve leven beter is dan het politieke leven, denken/reflecteren is "hoger" dan doen/handelen.

Met name dit verschil en deze thematiek vinden we terug in de door hen gevoerde correspondentie van 1929-1939

Conclusie: Gerelateerd aan de personalistische uitgangspunten zoals gesteld in het begin: Bij beiden is de persoon meer dan het individu, de relatie van de persoon of personen tot de staat is er één waarbij de staat er voor de mensen is en niet omgekeerd. Beiden onderschrijven het (Kantiaanse) inzicht dat de mens geen middel is/mag zijn maar doel in zichzelf. Wat de waardenorientaties betreft staan bij beiden: vrijheid, rechtvaardigheid en verantwoordelijkheid voorop. De vraag is of Mounier niet meer dan Maritain vrijheid ook in verband brengt met creativiteit en het belang van creativiteit. Voor wat betreft de laatste punten: verbondenheid van ethiek met handelen en relatie persoon en wereld zit Maritain aan de linker kant van ons schema en Mounier aan de rechterkant. Maritain verbindt ethiek in eerste instantie aan de relatie met God en Mounier aan het praktisch handelen. Mounier is dan ook (politiek) activistisch te noemen itt Maritain.

¹³"From the moment that a man appears, his presence affects the entire situation. He alters it by the very quality of his presence, material means themselves become human means, living factors in a human life which they modify in their turn, and the person integrates this interaction in the whole process of which it is a part. If the means degrade the human agent, sooner or later they compromise the result". (p.87)

¹⁴ Zie Maritain (*The person and the common good p 52,53 en 54*) "The common good is something ethically good".

¹⁵ Zie noot 14 p.54

Vraag: Ik kom bij Mounier het begrip common good of algemeen welzijn niet zo specifiek tegen, wel sociale rechtvaardigheid. Ook Maritain zegt dat het de eerste plicht van de staat is om sociale rechtvaardigheid tot stand te brengen. Mijn indruk is dat het eigenlijk bij Mounier meer gaat om het activisme zelf en het (voortdurende) proces van gemeenschapsvorming dat aan bepaalde standardeisen moet voldoen zoals ethische eisen en respect voor de persoon, terwijl het Maritain om het “product” te doen is of het eindresultaat: het algemeen welzijn. Het algemeen welzijn krijgt bij Maritain meer een verzelfstandigde betekenis. (Zie ook Etzioni)

Etzioni in personalistisch perspectief

De belangrijkste vraag van Etzioni, die zichzelf communitarist¹⁶ noemt, is wat een goede maatschappij tot een goede maatschappij maakt. Hij onderzoekt dat maar geeft vooral een programma van eisen voor een goede samenleving in zijn boek: *The new golden rule. Community and Morality in a Democratic Society*. 1996.

Het gaat er daarbij niet alleen om dat de samenleving de autonomie van de enkeling respecteert en beschermt maar vooral ook om het respect van de enkelingen, dwz de burgers voor de morele orde van de maatschappij waarin ze leven. Het is een soort wederzijds aanpassingsproces in lagen : “And just as individual rights must be balanced with a commitment to a shared core of values, so the commitment to one’s community (or communities) must be balanced with commitments to the more encompassing society” (p.191).

En die morele orde bestaat uit kernwaarden “a shared set of values”. Die morele orde is bij hem belangrijker dan de rechtsorde en de staatsorde (p.143 en 140). Hij beschouwt zichzelf als communitarist en verdediger van een “zwaarder”soort gemeenschap dan de dunne gemeenschap van individuen die als vrije mensen handelen¹⁷. Uiteindelijk gaat het hem om een (wankel) evenwicht tussen autonomie en bescherming daarvan en sociale orde, dwz een “vrijwillige”orde en een “gebonden”autonomie. En al naar gelang een samenleving meer in de richting van het ene uiterste (bv te zeer het accent op ongebonden autonomie of een te repressieve orde) gaat of het andere wil Etzioni andere maatregelen toepassen.. De weg waarlangs hij tot een dergelijke harmonische maatschappij wil komen is vooral door 1) overdracht van waarden, tradities, cultuur (de gemeenschap(pen) moet voortdurend normen inscherpen) 2) door meta-discoursen en communicatie (Zie p. 165) Het gaat hem om internalisering van waarden, de maatschappelijke formaties/instituties moeten de betreffende waarden ondersteunen en uitdragen, en deze formaties/ organisaties moeten meer afgestemd zijn op de menselijke natuur, zie ook p. 199 over de elementen van een noodzakelijk gemeenschappelijk kader waarbinnen een mozaiek aan gemeenschappen bestaat. Dit gemeenschappelijk kader moet volgens Etzioni in morele zin versterkt worden.

1. Etzioni en de persoon.

Eigenlijk is Etzioni er niet zozeer op uit om de persoon uit te diepen. Wat hij met zijn eigentijdse communitaristische benadering doet is zich afzetten tegen excessief

¹⁶ Zie voor de term communitarist : Kernbegrippen in de politieke filosofie ,p 63, zie over Etzioni versus Selznick p. 64 en 65

¹⁷ Volgens Woldring zie noot 16, spreekt Etzioni anders dan Selznick over een communitarisme dat vooral op de samenleving als geheel is gericht.... Selznick verdedigt, aldus Woldring, een communitaristische visie op de civiele samenleving, die recht wil doen aan individuele burgers en gedifferentieerde gemeenschappen en die vervolgens expliciet relevant is voor de samenleving als geheel.

individualisme . Hij noemt het een “balancing act”(p. 39).Het gaat hem erom een nieuw evenwicht te vinden tussen egocentrisme neigend naar anarchie en totalitarisme.

Ook personalisten als Mounier waren daarmee bezig.Toch lijkt Mounier en lijken de personalisten iha meer fundamenteel voor de persoon als uitgangspunt te kiezen voor een mens- en maatschappijvisie. De persoon is aldus beginpunt en eindpunt of toetsingskader voor een “goede”samenlevingsstructuur, in de personalistische visie.

De persoon en personen (hun vrijheden en rechten) zijn hun eerste zorg, niet een (uitgebalanceerde) morele orde.

Toch blijkt Etzioni zich wel degelijk te realiseren dat het uiteindelijk de (persoonlijke) leden van de samenleving zelf zijn die de morele scheidsrechters zijn en niet de gemeenschap(p.257) Vandaar dat volgens hem de gouden regel zo aandringt op een **vrijwillige** morele orde en een balans met een sociaal zeker gestelde autonomie.

Vandaar ook dat Etzioni beperkingen aan de autonomie verbindt aan een aantal stricte vereisten(p.52) De samenleving moet met een direct en helder gevaar te maken krijgen, eerst moet gekeken worden of andere dan autonomie beperkende maatregelen kunnen worden genomen (zoals morele opvoeding), voorzover er dat soort maatregelen worden genomen moeten ze zo min mogelijk inbreuk maken op de autonomie en tenslotte moeten ook de neveneffecten van dat soort maatregelen zo min mogelijk autonomie beperkend zijn.

Terwijl Etzioni zich bezighoudt met zo min mogelijk negatieve inbreuken op de autonomie, gaat het de personalisten vooral om een zo groot mogelijke vrijheid van de persoon in de overtuiging dat de persoon vooral een gemeenschapsmens is en zijn vrijheid zal gebruiken om zich in en door de gemeenschap te ontplooien. Het enige wat de staat of officiële overheidsorganen moeten doen is die natuurlijke neiging niet frustreren en in tegendeel stimuleren en ondersteunen.

Wat Etzioni en Mounier gemeenschappelijk hebben is het geloof in communicatie. Maar terwijl voor Mounier communicatie een levensvoorwaarde is om volledig mens of persoon te kunnen zijn, staat communicatie bij Etzioni in dienst van zijn morele ideaal en moet vooral georganiseerd worden (via meta- discoursen).

2. Relatie persoon of personen tot de staat

Personalisten en zeker Mounier zijn gericht op rechtsbescherming van de persoon en (de verzekering van) politieke participatie, op een democratie van onderop vanuit hun optimistische mensvisie.

Communitaristen als Etzioni laten zich onder meer leiden door een zekere (al of niet terechte) angst voor de roep om een sterk (rechts)orde herstellend gezag, wanneer de samenleving te anarchistisch dreigt te worden. (p. 55 oa)

Etzioni gelooft ook niet zo in bestuursvormen die spontaan tot stand komen. Hem gaat het vooral om een coaching van overdracht van morele waarden, die worden geïmplementeerd of uitgedragen door sociale formaties.

Maar zowel personalisten als communitaristen zoeken bestuursvormen zo dicht mogelijk in de buurt van mensen zelf, zoals bv lokale autonomie, bouwen wat dat betreft van onder naar boven¹⁸.

3. Waardenorientatie

Voor wat betreft de oriëntatie op vrijheid, zegt Etzioni dat een grotere vrijheid niet leidt tot een betere samenleving. Niet de vrijheid (van de persoon) staat bij hem in het centrum van de belangstelling maar de (morele) orde, die op een zodanige wijze tot stand

¹⁸ Etz: “Good societies leave much more room for local autonomy”, zie ook p. 27 over de noodzaak van intermediaire lichamen/instituten tussen individu en staat

moet komen dat er een evenwicht komt tussen traditie en moderniteit. “The starting point, typically is shared values, not individual choices or formulations of the good”(p.93) Tav rechtvaardigheid lijkt Etzioni zich vooral bezig te houden met individuele rechten. Volgens Etzioni moet er een evenwicht gevonden worden tussen individuele rechten en sociale deugden. Bij de invulling van het begrip “goede samenleving” houdt hij zich echter wel degelijk bezig met een vorm van distributieve rechtvaardigheid in de zin van materiële minimum bestaansvoorwaarden.

Voor wat betreft de oriëntatie op verantwoordelijkheid, lijkt Etzioni veel te verwachten van de morele stem die afkomstig is van de gemeenschap waartoe iemand behoort. Hij moet hierdoor opgevoed worden. Deze morele stem is sterk ondersteunend en vormend voor de eigen morele stem. In vergelijking met Mounier valt het andere accent van Mounier op de eigen morele stem op. De verantwoordelijkheid waar Mounier het over heeft komt van binnen uit en is “gegeven” maar moet tegelijkertijd worden waargemaakt in confrontatie met wat zich in het (sociale)leven aandient. Bij Mounier staan vrijheid en verantwoordelijkheid in elkaars verlengde. Zonder vrijheid geen verantwoordelijkheid. Er zit aan verantwoordelijkheid een principiële keuzekant. Bij Etzioni daarentegen moeten verantwoordelijkheid en sociale deugden worden aangeleerd.

4. Verbondenheid van ethiek en handelen

Vooraf waar het gaat om de verbondenheid van ethiek en handelen lijken me de verschillen tussen de personalistische visie en de communitaristische in casu die van Etzioni in het oog springend. Volgens Etzioni zijn de problemen die gemeenschappen ervaren vooral normatief en niet empirisch of logisch. Er moeten voortdurend normatieve keuzen worden gemaakt . Het gaat niet om informatie of rede, maar om waarden en waardendiscoursen. Hij zet zich af tegen het te grote vertrouwen in de ratio. Anderzijds stelt hij ook weer waar het gaat om het opbouwen van gemeenschappen dat “the communitarian muscle is built through practice”. Toch geeft Etzioni niet een handelingsprogramma, een programma om dingen met elkaar te doen, te ondernemen, gestalte te geven, maar vooral een normatief programma zoals op mega niveau met elkaar praten over normatieve keuzen. Ook zijn ideeën over een te bereiken harmonie of een moreel kader waarin iedereen zich kan vinden lijkt me vanuit een personalistische invalshoek te optimistisch en wellicht ook te statisch. De vraag is ook of je daar zo sterk naar moet streven als je de samenleving als sterk dynamisch ziet en die dynamiek op zichzelf ook als positief ervaart. Want waar dynamiek is, is vrijheid en creativiteit en de mogelijkheid om jezelf als persoon in relatie tot anderen te ontplooiën en je maatschappelijke verantwoordelijkheid op een eigen wijze gestalte te geven. Het gaat personalisten om “de weg” en “het proces”, om het in de praktijk leren omgaan met elkaar maar ook met conflicten, morele dilemma’s ed. Etzioni is het toch in eerste instantie om het product dwz een “goede maatschappij” te doen. Personalisten zouden een goede maatschappij formuleren als een samenleving waarin personen kunnen gedijen oftewel waarin mensen de mogelijkheid krijgen om (met elkaar) hun eigen weg te vinden en te participeren. Toch zie ik ook weer overeenkomsten in de uitwerking van bepaalde voorstellen. Zo maakt Etzioni veel gebruik van pedagogie (voorbeeldfunctie, karaktervorming), ontmoeting, gesprek, verzoening, mediation ed als mogelijkheden om elkaar te beïnvloeden en conflicten op te lossen¹⁹. Hij ziet veel meer in dat soort methoden dan repressieve methoden²⁰. Daarin vinden personalisten en communitaristen als Etzioni elkaar.

5. Relatie persoon en wereld

¹⁹ (reinforcing social formations: the moral infrastructure, p.169)

²⁰ “Good societies rely much more heavily on the moral voice than on coercion”(p.120))

Bij Etzioni zien we wel een bepaalde (gematigde) contextoriëntatie terug. Zo vindt hij dat ingrijpen in een samenleving in de zin van meer sturing richting sociale orde of richting bescherming autonomie af moet hangen van de situatie waarin die samenleving verkeert. Niet is overigens duidelijk wie zou moeten ingrijpen, op welk niveau dat moet gebeuren, welke criteria in de praktijk zouden moeten worden gehanteerd etc. Daarnaast is Etzioni zich ervan bewust dat globalisering in combinatie met liberalisering, marktwerking en technologische ontwikkelingen op termijn de morele en sociale orde kunnen aantasten. (pag 80 en 81). De context waarin mensen verkeren heeft wel degelijk invloed op het morele gehalte van die samenleving aldus Etzioni. In dat verband stelt hij een aantal maatregelen voor, waaronder gemeenschapsbanen en sociale minimumuitkeringen²¹.

Kijkend naar de communitaristische benadering van Etzioni met een personalistische blik dan zijn er verschillen en overeenkomsten.

Een belangrijk verschil lijkt me te liggen bij de keuze van uitgangspunten dan wel te verwezenlijken doelen. Is het uitgangspunt dan wel te verwezenlijken doel : de vrije persoon of de morele orde? En welke rol speelt het recht daarbij? Positief, beschermend tav vrijheid zoals Mounier betoogt of negatief, (in zekere zin morele orde verzwakkend), zoals Etzioni wel aangeeft.

Daarnaast lijkt er sprake van een andere weg. Etzioni kiest voor de weg van ethiek of moraliteit naar het handelen. Het laatste lijkt secundair. Het gaat uiteindelijk om de morele stem van de gemeenschap. Mounier ziet een weg van handelen naar ethiek of liever gezegd al doende en fouten makend leert men. En ethiek openbaart zich ook in en door het handelen. Bij Mounier is de persoon in fundamentele zin verantwoordelijk voor en door de wijze waarop hij zich tot de ander verhoudt, daartoe is vrijheid essentieel. Etzioni ziet een zich ontwikkelende en vooral aangeleerde verantwoordelijkheid onder een zekere druk vanuit de gemeenschap tot stand komen.. Beiden echter beklemtonen het belang van eenheid (Zie Mounier's theorie van de oversnijdingen) en diversiteit/ behoud van eigenheid, van communicatie, en van niet repressieve vormen van conflictoplossing..

Commentaar: Als ik mijn onderzoeksbevindingen afzet tegen de gulden regel en de theorie van Etzioni heb ik een probleem. Bij de Indische buurt in Zwolle was er niet sprake van een geatomiseerde of te individualistische samenleving op micro schaal, waar alle problemen uit voortkwamen. Het belangrijkste probleem was de aansluiting tussen de gemeenschap van Indische buurtbewoners en de rest van de samenleving met name (overheids-)diensten en andere vertegenwoordigende instanties. Men voelde zich als "gemeenschap" niet serieus genomen. Mijn conclusie: Als een samenleving bepaalde groepen of gemeenschappen en dus ook de leden ervan afstoot, uitsluit, stigmatiseert op een generaliserende wijze, escaleert de situatie naar twee kanten. Herstel van het machtsverwicht moet mi dan geschieden door de machtigste partij uit een oogpunt van distributieve rechtvaardigheid.

Taylor en het personalistisch perspectief

Terwijl bij Etzioni de vraag is: Wat constitueert een goede samenleving, stelt Taylor zich de vraag : Wat zijn eigenlijk de bronnen van de moderne identiteit? Aan de hand van deze genealogie van de moderniteit wil hij de verhouding tussen het sociale en het individuele

²¹ "A bi- or multipartisan agreement to keep a basic social safety net out of politics, as part of the core of shared values, and to limit the partisan debate would significantly curb the rising anxiety in the populace"p.83)

oftewel het (oorspronkelijke) ideaal van de authenticiteit in ere herstellen zodat we de cultuur, onze cultuur dichter kunnen brengen bij het ideaal waardoor ze wordt gemotiveerd (De Malaise van de moderniteit, p.77).

Zelfbewustzijn, het hebben van een identiteit en het goede, moraliteit, zijn, aldus Taylor, zeer verweven, onlosmakelijk met elkaar verbonden thema's (Sources of the self p.3).

Lopen we nu de verschillende kernelementen van een personalistische benadering langs dan krijgen we het volgende beeld:

1. Er is bij Taylor sprake van een "filosofisch-antropologische preoccupatie met het persoonsbegrip, oftewel "what it means to be a fully competent human agent"..... " Een persoon is iemand die tussen verschillende handelingsopties kan kiezen op basis van elementaire kwalitatieve waarde- onderscheidingen ("qualitative distinctions"). Een persoon ("self") is iemand die in beginsel onderscheid kan maken tussen meer en minder waardevolle opties in termen van in de samenleving belichaamde en door de persoon geïnternaliseerde waarden".(Houtepen p.11). Maar terwijl in het individualisme de wereld slechts een schouwtoneel is voor de ontdekking en ontplooiing van het "zelf" betoogt Taylor dat dit een eenzijdige en verkeerde uitwerking is van waarden als identiteit, individualiteit en authenticiteit. Deze waarden vooronderstellen juist een morele invloed van de samenleving op het individu. De omgeving is niet slechts decor of werkterrein, maar primair voedingsbodem. "Individualiteit is geen radicale onthechting van de samenleving, maar een persoonlijke verwerking van invloeden van binnen en buiten".(Houtepen p. 14)

Zouden we Mounier, Taylor en Etzioni hier op een schaal plaatsen dan zit Taylor qua belang dat hij hecht aan de morele invloed van de omgeving op het individu tussen Mounier en Etzioni in. Mounier en zeker Kohstamm spreekt meer in termen van "ontmoeting" van gewetens dan dat de omgeving als abstract of gedepersonaliseerd wordt geduid. Bij Mounier is in die zin ook veeleer sprake van een levende gemeenschap waar personen actief onderdeel van uitmaken, zij vormen voortdurend die waarden met elkaar. Waarden kunnen dus ook nooit statisch zijn, hooguit uitgangspunt voor een theorie van oversnijdingen.. Toch geeft Taylor een zeer belangrijke plaats aan de persoonlijke morele reflexie ter beoordeling van de orde om ons heen²². Evenals Etzioni hecht hij aan communicatie "The self is constituted strongly through exchange in language"(p. 505).

2. Taylor maakt zich duidelijk zorgen om de verwaarlozing in een moderne technocratische en instrumentalistische maatschappij van de reeds door Tocqueville aangegeven noodzakelijke voorwaarden waaraan democratieën zouden moeten voldoen namelijk in elk geval een gevoel van identificatie van de burgers met de publieke of overheidsinstellingen en met het politieke bedrijf als zodanig (p.505 Sources). Deze instellingen zijn te ver af en te bureaucratisch geworden om nog het gevoel te geven dat we er iets mee te maken hebben , er deel van zouden kunnen uitmaken²³. Hij staat in dat verband oa decentralisatie voor, dwz het bestuur dichter bij de burgers brengen. Overigens houdt Taylor zich niet zozeer bezig met de vraag welke bestuurlijke organisatie van de samenleving nu de beste is of het beste is te combineren met zijn opvattingen over moderniteit.

3. In De Malaise van de moderniteit schetst hij heel helder waar het hem eigenlijk om te doen is waar het betreft een afweging tussen (radicale) vrijheid en moraliteit. "Kortweg kunnen we zeggen dat authenticiteit (A) inhoudt a. creatie en constructie evengoed als ontdekking, b.

²²(Sources of the self: "The only way we can explore the order in which we are set with an aim to defining moral sources is through this part of personal resonance"p. 512). Hij haalt wat dat betreft ook met instemming Montaigne aan "Every man lookes before himself, I looke within myselfe"p.183

²³ Taylor krijgt hier trouwens aardig gelijk als we kijken naar het "succes van Fortuyn" in Nederland

originaliteit en vaak c. verzet tegen de regels van de maatschappij en zelfs potentieel tegen wat wij zien als moraal. Maar ook is waar, zoals we zagen, dat zij (B) vereist a. openheid voor betekenis-horizonten (want anders verliest de creatie de achtergrond die haar van betekenisloosheid kan redden) en b. een zelfdefiniëring in dialoog. Dat deze eisen op gespannen voet met elkaar kunnen staan, moet worden toegegeven. Maar wat zeker verkeerd is, is een simpele bevoorrechtiging van de een boven de ander, van bijvoorbeeld A ten koste van B, of omgekeerd” (p.72 en 73) Hij zet zich hier vooral af tegen de postmodernisten die A boven B stellen, aldus Taylor.²⁴

Zie ook p. 77 waar hij stelt dat zelfverwerkelijking onvoorwaardelijke relaties en morele eisen van buiten jezelf zeker niet uitsluit maar in feite in een of andere vorm juist vereist.

Tav rechtvaardigheid gaat hij ervan uit dat we de Universele Verklaring van de rechten van de mens publiekelijk onderschrijven en ook sociale rechtvaardigheid op wereldschaal, maar wat hem werkelijk bezighoudt is de zgn *agape*, het fundamentele weten dat mensen in wezen goed zijn en het verdienen om rechtvaardig behandeld te worden (p. 515)

Wat betreft de oriëntatie op verantwoordelijkheid, is Taylor gematigd optimistisch. Hij ziet in dat een authenticiteitscultuur erg egocentrische vormen kan aannemen ,maar anderzijds ziet hij dat authenticiteit evenals alle vormen van individualisme en vrijheid een tijd van verantwoordelijkmaking onsluit (De Malaise, p.81.)

4. In deel 3 , hoofdstuk 13 is duidelijk sprake van een grote waarde die Taylor toekent aan de praktijk van het dagelijks leven en handelen, met nadruk op het eerste. Het goede leven kun je niet omarmen zonder het leven zelf te omarmen, aldus Taylor op p. 211 en hij verwijst naar de Puriteinen wanneer hij aandacht vraagt voor het belang van het gewone leven voor de filosofie “To know that which before us lies in daily life is the prime wisdom”. (p. 227)

5. Door Montaigne aan te halen die benadrukt dat we als mens moeten zien te leven met onze condities, de veranderlijkheid van omgeving en onszelf zegt Taylor in feite dat de mens als persoon **in** de wereld staat . Toch krijg ik de indruk dat Taylor meer het accent legt op de wisselwerking tussen persoon en zijn morele omgeving dan dat hij gericht is op de praktische en sociale context van de persoon.

Van personalisme naar communitarisme²⁵ en terug

Alle schrijvers overziend lijkt er sprake van een vloeiende beweging van personalisme naar communitarisme en terug. De één stelt duidelijk de (waarde) van de persoon en daarmee ook zijn participatiemogelijkheden, rechten, vrijheden en verantwoordelijkheden centraal (Mounier, Taylor), de ander is in eerste instantie meer georiënteerd op de gemeenschap (bv spiritueel zoals Maritain, maar ook sociaal, en als morele orde zie Etzioni)

Waar tussen Mounier en Maritain het belangrijkste verschil zit in het politiek activisme van Mounier, lijkt het belangrijkste verschil tussen Taylor en Etzioni de klemtoon van de laatste op de (morele) organisatie van de samenleving, terwijl Taylor zich meer bezig houdt met de morele inspiratie van de persoon (van binnen en van buiten). De twee eersten werden vooral bewogen door hun sterke (religieus gewortelde) gevoel voor vrijheid en sociale

²⁴ Zie voor een andere mening: De geschakelde mens, naar een ethiek van moed , scriptie van Helene L. van Gelder, VU 2002

²⁵ Voor communitarisme neem ik de definitie uit Kernbegrippen in de politieke filosofie over op p. 63, waarbij vooral de autonomie dwz de fundamentele rechten en vrijheden van gedifferentieerde, private gemeenschappen centraal staan (naast die van personen) .Er is in zekere mate sprake van een accentverschil dat overigens niet onbelangrijk is. Personalisten beklemtonen het belang van de (waarde van) persoon en de personen als uitgangspunt. Communitaristen zijn meer gefocussed op de gemeenschap en de autonomie van de gemeenschap

rechtvaardigheid in een tijd van overheersende ideologieën als fascisme en marxisme, de twee laatsten zijn vooral bezorgd over ontwikkelingen richting atomisme en instrumentalisme en breken een lans voor een (her)nieuw(d)e morele orde of inspiratie.

Men vindt elkaar als het gaat om het beklemtonen van de vrije en verantwoordelijke persoon met zijn morele stem en zelfreflectie die in communicatie met anderen (gemeenschap/omgeving) een samenleving vormt en daarbij bepaalde fundamentele waarden als uitgangspunt hanteert zoals (sociale) rechtvaardigheid, mensenrechten en de waarde van de persoon. Om met Kant te eindigen: de mens wordt door hen allen niet als middel dus instrumenteel opgevat maar als doel dwz als waarde op zichzelf (dus niet in de zin van “uitsluitend op zichzelf gericht of egocentrisme)